ISSN 2278-8808 SJIF 2014 = 4.889
An International Peer Reviewed & Referred
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL
FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

शिक्षक शिक्षणाचेसेवांतर्गत शिक्षणात महत्त्व

प्रा. शिंदेव्ही. डी.
विस्तार अधिकारी, शिक्षण विभाग शिरुर

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

संकल्पना व व्याख्या :

ज्ञानाच्याकक्षा दिवसेंदिवसरुंदावतजातातत्याप्रमाणे शिक्षणाचेध्येय उद्देश बदलतजातात. शिक्षण ही निरंतरचालणारी, प्रक्रिया आहे. शिक्षकांच्या बाबतीत 'निरंतर शिक्षण' हेच ब्रीदवाक्य योग्य ठरते. शिक्षकालानोकरी मिळाल्यानंतर थांबवूनचालणारनाहीतरत्यालासतत विद्यार्थी बनून शिक्षणघेतरहावेलागणारआहे. तरचतोखरा शिक्षक होण्यासपात्र ठरेल. शिक्षणाचीगुणवत्ता ही गुणवंत शिक्षकांवरचअवलंबूनअसते.

'A Strength of educational system must largely depend upon the quality of its teacher'

शिक्षकांच्या गुणवत्ता वाढीसाठी व ज्ञानअद्ययावत ठेवण्यासाठी, विषयज्ञानाच्या सखोलतेसाठी, सर्जनशीलतेसाठी नवोपक्रमासाठी सेवांतर्गत शिक्षणाचीसंकल्पनापुढे आली.

व्याख्या :

१९७५ सालापासून प्राथमिक शिक्षकांसाठी ही योजनासुरुझाली. महाराष्ट्रराज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षणपुणे या संस्थेने भूतपुर्व संचालक श्री व रा. नागपूरे यांनीसेवांतर्गत शिक्षणाचीसंकल्पना व त्यांच्या पुढील शब्दात स्पष्ट केली.

''शिक्षणक्षेत्रातील समस्या नेहमी बदलत राहणाऱ्या आहेत. आधुनिक काळातील विद्वतज्ञानशाखातीलप्रवाहातीलतत्वांच्याआधारे या समस्यांचा विचारकरुनसध्याच्या परिस्थितीतकाय उपाययोजनाकरता येईलअशातऱ्हेचीक्षमता निर्माणकरणारे शिक्षणम्हणजेचसेवांतर्गत शिक्षणहोय.''

एम.बी.बूचः १) शिक्षक म्हणूनसेवेतअसतानाआपल्यातील उणिवादूरकरणे, अध्यापनपूरक कौशल्ये व तंत्रे विकसितकरण्यासाठी जे शिक्षण दिलेजाते ते सेवांतर्गत शिक्षणहोय.

२) सेवांतर्गत शिक्षणम्हणजे शिक्षकांचा व शिक्षणसेवेतील व्यक्तिचा निरंतर विकासहोय.

एच.एस.लॉरेस : शिक्षकाचेज्ञान व व्यावहारिक कौशल्य पूर्णपणेअद्ययावत ठेवण्यासाठी आणि त्यांच्याकार्यक्षमता व पैशाची बांधिलकीवाढविण्यासाठी सेवाकालात दिलेजाणारे शिक्षणम्हणजेसेवांतर्गत शिक्षणहोय.

शिक्षणक्षेत्रात शिक्षक हापेशास्विकारल्यानंतरकाळाच्यागरजेनुसारवारंवारअभ्याक्रमात होणारे बदलस्विकारण्यासाठी जेखास शिक्षकांसाठी आयोजित केलेजाते असे प्रशिक्षणम्हणजेसेवांतर्गत शिक्षणहोय.

शिक्षणसेवतअसतानाज्ञानअद्ययावत ठेवण्यासाठी शिक्षकांना दिलेजाणारे शिक्षणम्हणजेसेवांतर्गत शिक्षणहोय.

सेवांतर्गत शिक्षणाची उद्दिष्ट्ये :

१. शिक्षकांनासद्यःस्थितीतीलशैक्षणिक धोरण, अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम या विषयीचेज्ञानसमजूनघेण्याससक्षम करणे.
२. शिक्षकांमध्येअभ्यासक्रम परिणामकारकरित्या राबविण्याचेकौशल्य विकसीतकरणे.
३. नवीनशैक्षणिक विकासात्मक प्रक्रियेच्यासंदर्भा शिक्षकाची भूमिका व कार्य समजूनघेण्याचीसंवेदनशिलता निर्माणकरणे.
४. विद्यार्थ्यांच्या मूल्यमापनाचे तंत्र व शैक्षणिक तंत्रज्ञानाच्याप्रगतीबाबत शिक्षकांनाअवगतकरणे.
५. शिक्षकांनाइतर शिक्षकांबरोबर विचारानेआदानप्रदानकरण्याचीसंधीउपलब्धकरुनदेणे व शैक्षणिक बाबीसाठी त्याचाउपयोगकरुणघेणे.
६. शाळा व शैक्षणिक रचनेत, शालेय नियोजन व प्रशासन या बाबींचीओळखकरुनदेणे.
७. विविध विषयातील मूल्ये व उपक्रम समजूनघेण्याससक्षम करणे.
८. विशेष शिक्षणांतर्गत येणाऱ्या विशेष विद्यार्थ्यांच्यागरजा, अध्ययनाचेस्वरुप, समजूनघेण्याससक्षम करणे.
९. स्त्रीपुरुषसमानता व पर्यावरणसंरक्षणह्या बाबीविषयी विद्यार्थ्यांमध्येसंवेदनशीलताकशी निर्माणकरता येईल या विषयीजागरुकता निर्माणकरणे.

सेवांतर्गत शिक्षणाचीसामान्य उद्दिष्ट्ये :

१. शिक्षकांना अधिकाधिक परिणामकारक काम करण्यासाठी कार्यरत ठेवणे
२. शिक्षकांच्यासमस्याजाणूनघेऊनत्यासोडविण्यासाठी सक्षमता निर्माणकरणे.
३. अध्यापनातनवनवीनअध्यापनपद्धतीवापरण्याससक्षम करणे.
४. शिक्षणातीलनवीनतंत्रज्ञानाची माहितीदेणे व तंत्रज्ञानवापरण्यासंबंधीकौशल्य निर्माणकरणे.
५. शिक्षकांचाव्यावहारिक दृष्टीकोनव्यापक करणे.
६. शिक्षकांचेज्ञानअद्ययावत ठेवणे व आशय समजण्यास मदत करणे.
७. शिक्षकांनास्वतःचे विचार व्यक्त करणे व कलागुणांनावावदेण्याचीसंधीउपलब्धकरुनदेणे.
८. शिक्षकांमध्येव्यवसायाबद्दलसकारात्मक दृष्टीकोन निर्माणकरणे.
९. सेवांतर्गत शिक्षणाच्या माध्यमातून शिक्षकांच्यासतत विकासालाउत्तेजनदेणे.

सेवांतर्गत शिक्षणांतर्गत येणारेकार्यक्रम :

सेवांतर्गत प्रशिक्षणाचेस्वरुप

अभ्यासवर्ग परिषदा कृत्रीसत्र परिसंवाद मेळावे चर्चासत्रे टपाली अभ्यासक्रम

सेवांतर्गत प्रशिक्षणदेणाऱ्यासंस्था

१. केंद्र पातळीवर : एन.सी.आर.टी., सी.बी.एस.ई. इत्यादी
२. राज्य पातळीवरः विद्यापीठ, शिक्षण प्रशिक्षण मंडळ, शिक्षणशास्त्रसंस्था
३. जिल्हापातळीवर : जिल्हा शिक्षण प्रशिक्षणसंस्था, माध्यमिक शिक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालये

सेवांतर्गत शिक्षण –विविधस्तरानुसार

१. पुर्वप्राथमिक : अंगणवाडी सेविकांचे प्रशिक्षण, अनुताई वाघ प्रशिक्षणसंस्था, अक्षरनंदन
२. प्राथमिक : जिल्हा शिक्षण प्रशिक्षणसंस्था, एस.सी.ई.आर.टी., एन.सी.टी.ई., सर्व शिक्षा अभियान
३. माध्यमिक : भारतीय शिक्षण मंडळ मुंबई, मुक्त विद्यापीठ, दुरस्थ शिक्षण
४. उच्च माध्यमिक /विद्यापीठ : चर्चासत्र, कृत्रीसत्र, परिसंवाद परिषद

१. उजळणीवर्ग

२. उद्बोधनवर्ग
३. उन्हाळीकोर्स
४. पत्राद्वारेकोर्स
५. संध्याकाळचेवर्ग
६. कृतीसत्र
७. कार्यशाळा
८. परिसंवाद
९. परिषदा
१०.चर्चासत्र
११.बुद्धीमंथन
१२.विस्तारसेवाकार्य
१३.व्याख्यान माला
१४.प्रकाशनकोर्स
१५.विज्ञान मंडळ
१६.व्यवसाय मार्गदर्शन/समुपदेशन
१७.पालक शिक्षक संघटनेचेकोर्स– शैक्षणिक प्रशासन, शैक्षणिक मूल्यमापन, शैक्षणिक तंत्रज्ञान
१८.पक्षीअभ्यास मंडळ– उदा. रिशीव्हॅली– ६ महिन्याचाकोर्स